

TARİHİ BİTİRDİĞİ SANILAN COĞRAFYA
(AMERİKANIN KEŞFİNİN 500. YILDÖNÜMÜNDE)
BİR TARİH FELSEFESİ DENEMESİ

Safa Erkün

I. — AMERİKANIN KOLOMB TARAFINDAN KEŞFİNİN
KISA ÖYKÜSÜ

Fransız iktisatçısı *Gaetan Pirou*'nun ilginç deyişiyle : «yeni çağda büyük coğrafi keşifler dünyanın iktisadî minverini değiştirmiştir». Denebilir ki coğrafyacı sosyoloji okulunun temel inancı «coğrafyanın dondurulmuş bir tarih olduğu» yolundadır. Buna karşılık tarih de «hareket halinde bir coğrafya»dan başka bir şey değildir¹.

İşte böylesine bir benzetmeden yola çıkarak, bugünlerde 500. yıldönümünü yaşadığımız, *Kristof Kolomb* (Christopher Columbus, 1451-1506) 'un Amerika'yı keşfetmesinin kısa bir öyküsüyle konuya girmek istiyorum.

İlk çağların uygar uluslarından olan Babililer, Mısırlılar ve Yunanlılar tanıdıkları ülkelerin taslak halinde haritalarını çizmişlerdir. Buna karşın ortaçağda coğrafya hemen hemen bilinmiyordu. Dünyanın küresel değil düz ve yuvarlak bir düzey olduğu sanılırdı. XIII. yüzyılda Venedikli tüccar *Marco Polo* (1254-1324)'nun Asyaya yaptığı seyahatlerden sonra görüşler değişti. Aynı yüzyılda pusulanın icadı ile kara ve deniz haritalarının düzenlenmesi için gerekli ölçüler bulundu. XV. yüzyılda girişilen deniz seferleri meçhul kıt'aları ortaya çıkardı ve dünyaya tanıtarak bilgiyi genişletti.

---

1. PIROU, G. : «Introduction à l'Etude de l'Economie Politique» (İktisada Giriş) İstanbul : 1945, sayfa : 191 ve ERKÜN, Safa : «Sosyoloji Dersleri» İstanbul, 1966 sayfa : 31.

1486'da *Diaz* Afrikanın güney burnuna, 12 yıl sonra da *Vasco da Gama* Doğu Hindistan'a ulaştı².

Amerikanın keşfi incelenirken şu hususlar sırayla ele alınabilir : Önce *Kolomb*'un kişiliği ile onu eyleme geçiren dürtüler, sonra da keşfettiği kıt'ada ele geçen ganimetin niteliği ve bu olayın doğurduğu sonuçlar.

Kolomb'un kişiliği hâlâ yeterince açıklanmamıştır. Tarihçilerin çoğu onun 1451 yılında Cenova'da doğduğu hususunda birleşiyorlar. Cenovalı bir dokumacının oğlu olan *Kolomb*'un denizi ötedenberi sevdiği, açık denizlerde uzun yolculuklara çıkmayı düşlediği anlaşılıyor. Pavia Üniversitesinde bir süre okuduğu da sanılıyor³.

25 Yaşına geldiğinde Akdenizi baştan sona aşmıştı. Ancak, o dönemde en uzun seferler bile kıyıya bağımlıydı. Denizcilik araç ve gereçleri ilkel olduğundan her an yolda kaybolma tehlikesi vardı.

O tarihlerde Portekiz Avrupanın en ileri ülkelerinden biriydi. Lizbon çeşitli keşiflerin merkeziydi. «Denizci» lakma adıyla da anılan Portekizli Prens *Henry* yarım yüzyıldanberi denizciler ve kâşifler için bir büro kurmuştu, Atlas okyanusuna seferler düzenliyordu. Azore, Madeira, Cape Verde adalarında Portekiz kolonileri oluşmuştu. Aynı zamanda bir kültür merkezi de olan Lizbon'da Cenova'lı azınlıklar arasına daha önceden katılmış bulunan kardeşi *Bartolomeo* aracılığı ile, *Kolomb* orada iş buldu ve iki kardeş kendi başlarına haritacılığa giriştiler. *Kolomb*'un hiç yön değiştirmeksizin batıya doğru giderek dünyanın doğusuna varma düşüncesini nasıl ve hangi etkiler altında benimsediği açıkça saptanamıyor. Ancak 1478'de ünlü bir denizcinin kızıyla evlendiği biliniyor. Batıda büyük denizlerin ötesinde zengin ülkelerin bulunduğu inaniyor. Asyaya batıdan gitmek hevesinde, kayınpederindeki haritalardan esinlendiği sanılıyor⁴. Onun büyük Hindistan seferine çıkabilmesi

2 KAISER, Dr. Bruno : «10.000 Jahre Schaffen und Forschen» (Keşifler ve İcatlar Ansiklopedisi) adı altında Türkçeye çeviren VAR, *Şükran*, Yapı Kredi Bankası D. K. Yayınlarından, sayfa : 138-139.

3 SEWELL, W. Stuart : «Brief Biographies of Famous Men and Women (Büyük Adamlar)» adı altında Türkçeye çeviren BENGÜ, F., Varlık Yayınlarından, İstanbul 1960, sayfa : 49.

4 SEWELL, W. Stuart : Aynı kaynak, s. 49.

için kapital ve nüfuz sahibi kimseleri ikna etmesi gerekiyordu. Otuz beş yaşına doğru *Kolomb*, artık Portekiz ticaret donanmasında usta bir denizci olarak tanınıyordu. Harita çizebiliyor, kutup yıldızına bakarak bulunduğu enlem dairesini saptayabiliyordu. Coğrafya ve kozmografya alanında çok kitap okumuştur. Ünlü bir denizci aileye damat olarak intisabından sonra Cenova'nın en büyük bankasıyla da iş ortaklığı yapmıştı. Fakat *Kolomb*'un tutkusu bu sınırların ötesindeydi. Gemiyle batıya yönelip doğunun zengin ülkelerine kestirme yoldan ulaşarak akla hayale sığmayacak derecede zenginliğe kavuşmayı kafasına koymuştu⁵.

Aslında genel bir eğilim olarak Portekizli denizciler XV. yüzyıl sonlarına doğru Atlantik açıklarını yoklayarak, Hindistan'a güney Afrika'dan dolaşarak ulaşacak bir yol araştırıyorlardı. Bu yeni yolun büyük ticari değeri vardı. Çünkü Osmanlıların İstanbul'u fethetmeleri dolayısıyla kara yolculuğu hem tehlikeli, hem de masraflı bir hale gelmiş bulunuyordu.

Kolomb 1486'te, Portekiz Kralı II. *Juan*'ı inandırmak için türlü çarelere başvurdu. Kral, yukarıda adı geçen Prens «Denizci *Henry*»nin akrabasıydı, yeni keşiflerle çok ilgileniyordu. Tarihçilerin yazdıklarına bakılırsa *Kolomb*'u fazla ağzı kalabalık ve hayalci bulmuş, anlattıklarına pek aklı yatmamıştı. Gene de bu konuda bir komisyonun görüşüne başvurmuştu. Bin din adamıyla denizcilikten anlayan iki musevi hekimden oluşan komisyon *Kolomb*'un fikrini beğenmemiş ve projesini geri çevirmiştir. Yolun uzunluğu gözönünde tutularak önerinin reddedildiği anlaşılmaktadır. Olumsuz yanıtın kısa bir süre sonra karısı *Dona Felipa* da ölünce Portekiz ile ilişkisini kesen *Kolomb*, talihini İspanya'da denemeye karar verdi. Beş yaşındaki oğlunu da yanına alarak İspanyada Huleva'da oturan baldızının yanına gitti. 1486 yılının 1 Mayıs günü yani İspanya topraklarına ayak bastıktan yaklaşık bir yıl sonra Kraliçe *İsabella* ile görüşme olanağı bulabildi. Katolik Kraliçe *İsabella* otoriter bir hükümdar idi, her işin uzmanını bulup görevlendirme yeteneğine sahipti. *Kolomb*'u tam 6 yıl beklettikten sonra 1491 yılının son günlerinde huzuruna kabul etti. Kraliçe *Kolomb*'a yardım

⁵ BERGİN, Azize : «Dünyamızı Keşfedenler ve Meraklı Yolculukları Varlık Yayınlarından, İstanbul 1965, sayfa : 17.

yapılmasını istiyordu, ancak saray ileri gelenleri masrafın çokluğu gerekçesiyle diretiyorlardı. *Kolomb* ise buna rağmen -1485'te masrafları verildiğinde yola çıkmaya razı iken- bu kez ayrıca asalet ünvânı da istemekle kalmıyor, amiral rütbesinin verilmesini de şart koşuyordu. Ancak hükümdarlar 1492 Ocak ayında kendisine red cevabı verdiler. O da Fransa Kralı VIII. *Charles*'i ikna edebilmek amacıyla yola çıkmaya hazırlanırken 23 Mayıs 1492'de, isteğinin kabulüne ilişkin kiralık emri resmen bildirildi⁶.

Görülüyor ki «*Kolomb*'un kafasındaki büyük plan, Portekiz'in stratejisini doğu yollarına yöneltmekti. Batıya yelken aşarak Çin'e, Japonya'ya ve Hindistan'a ulaşmayı düşünüyordu. Ancak plânını kabul eden; Portekiz yerine, yeni birleşmiş bulunan İspanya Kralığı olmuştur»⁷.

Böylece 3 Ağustos 1492'de İspanya'nın Palos limanından *Kolomb*'un komutası altında Santa Maria, Pinta ve Nina adlarındaki üç gemi denize açılıyordu. Gemi adamlarının toplam sayısı 88'di. Bunların arasında sürekli hapse hükümlü üç genç de vardı ki, üstelik bu sonuncular özü sözü doğru kimseler olarak sonradan büyük yararlık göstermişlerdir⁸. On hafta batıya doğru giden gemiler hâlâ kara ile karşılaşamayınca, tayfalar kaptana güvenlerini yitirerek başkaldırmaya kalkıştılar. Ama Ekim'in 12'sinde *Kolomb*'un sonradan San Salvador adını vereceği- ada karşısına çıkıverdi. Buraya İspanyol sancağını çektikten sonra, aralarında Haiti'nin de bulunduğu daha başka adalar keşfettiler. 3 Ocak 1493'te yurda dönmek üzere yola çıkıldı. İspanyada büyük, şenliklerle karşılandılar⁹. Burada biraz duralım :

Anlaşıyor ki yolculuğun sonlarına doğru kuşku ve korkuları gittikçe artan denizciler, epey sorun çıkarmışlardı. Buna rağmen yolculuk oldukça kolay ve hızlı geçmişti. Son bilinen liman olan Kanarya adalarından Karaib adalarına varış, sadece beş hafta sürmüştü. Acaba bu başarıda *Kolomb*'un denizciliğinin payı ne kadardır?

6 BERGİN, Azize : Aynı kaynak, s. 20.

7 «Kristof Kolomb ve Keşfi Hâlâ Tartışılıyor» 18/8/1992 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, sayfa : 11.

8 BERGİN, Azize : Adı geçen kaynak, s. 21.

9 SEWELL, W. Stuart : Adı geçen kaynak, s. 50.

Tarihçilere bakılırsa, sezgi gücüne karşın, zamanın en gelişmiş aygıtı olan ve enlem ölçmeye yarayan astrolab'ı kullanmayı bilmiyor, fakat tayfalarını etkilemek için onu kullanıyormuş gib yapıyordu¹⁰.

Üstelik yolda bir aralık rüzgâr da hafiflemişti. 26 Eylül'den 1 Ekime kadar ancak 382 mil gidebilmişlerdi. 7 Ekimde kuş sürülerine ve -karaya yakınlık belirtisi olan- deniz üzerindeki ağaç dallarına rastladılar. (Gerçekte göçmen kuşlar Kuzey Amerika'dan Batı Hint adalarına göç ediyorlardı, ama *Kolomb* bunun farkında değildi). Önündeki haritaya göre rota düzenlemektense, kuşları izlemeyi pratik ve akla yakın buluyordu. Ona göre karaya bir an önce varmanın çaresi, kuşların ardından gitmekti¹¹.

Öte yandan, ne kadar ilginçtir ki *Kolomb* günlük anılarını -hileli defter tutan bir tâcir gibi- iki ayrı deftere yazıyordu. Bunların biri kendisi içindi, herşeyi gerçekteki durumuyula olduğu gibi kaydediyordu. Öteki defter ise tayfaları içindi ve moralleri bozulmasın diye iyimser bir ağız kullanıyordu¹². (Sonraları batı emperyalizminin davranışlarını nitelendirecek olan bu çift standart kullanımına, ilerde tekrar döneceğiz).

Kolomb bu minval üzere Amerikayı keşfededursun, biz de bu içten pazarlıklı davranışlarına ilişkin gözlemlere dayanarak onun gerçek kişiliğini keşfetmiş oluyoruz. *Kolomb*'un becerili liderliğinin gizemi, otoriter tabiatının yanında, kurnazlığından ve şansından da kaynaklanıyordu. *Kolomb*'un günlük defterinden anlaşılıyor ki, o dönemde Cenovalı tâcirlerin kutsal sloganı -bir tür besmele'si- olan «Tanrı aşkına ve kâr için» sözleriyle yola çıkan kâşifin gerçek karakteri ve zihniyeti bu sözlerde belirginleşiyor : Onun varlığını kaplayan bu evangelist ve merkantilist «dindar işadamı» rûhu, tutkularını ve amaçlarını da ortaya koyuyor¹³.

10 «Kristof Kolomb ve Keşfi Hâlâ Tartışılıyor» adı geçen kaynak, sayfa : 11.

12 BERGİN, Azize : Adı geçen kaynak, s. 22.

13 İlginçtir ki *Kolomb*'un Amerika'yı keşfi sırasında izlenimlerini kaleme aldığı Lâtince günce 1991'de Paris'te düzenlenen bir açık arttırmada 350.000 DM bedelle alıcı bulmuş, 1992 eylülünde ise Köln'de uluslararası antik kitaplar fuarında 760.000 DM üzerinden açık arttırmaya çıkarılmıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, 9/9/1992, s. 11.

Kolomb'un masum yerlilerle karşılaşması da ilginçtir : Bahama adalarının kıyısında, maiyetindeki öbür gemilerin, kaptanlarıyla birlikte karaya çıkar çıkmaz, keşif hey'etinin beyaz zemin üzerine yeşil taçlı bir haçtan oluşan flâmasını toprağa diktiler. Sonra da hepsi toprağa kapanıp, sevinç gözyaşları içinde, kendilerine bu mutlu ânı gösteren Tanrıya şükran duası okudular. *Kolomb* artık kendisine amiral ünvanını vermişti. Duadan sonra bu yeni adaya San Salvador (kutsal kurtarıcı) adını koydu. Denizciler dinsel törenle meşgul iken yerliler onları şaşkınlıkla seyrediyorlardı. *Kolomb* defterine bu yerlilerle ilgili izlenimlerini şöyle yazıyordu : «Bunlar Kanarya adalarındakilere benzemiyorlar. Renkleri ne beyaz, ne de kapkara. Bir kısmı sırf yüzlerini, bir kısmı da bütün vücudunu boyamış. Tahta ya da kemikten yapma basit silahları var. Bazılarında küçük altın parçaları görülüyor. Güneydeki bir adada yaşayan kıralda bu altınlardan bol miktarda bulunduğunu, işaretlerle anlatmaya çalıştılar¹⁴. *Kolomb* Kıraliçeye izâfetle İsabella adını verdiği ada hakkında ise not defterine şunları yazıyordu. Bundan daha büyük bir ada varmış. Oraya gitmek zorundayım. Adada bol bol altın ve baharat bulacağım...» Bu satırlar onun görüşünü ve niyetlerini açıklıyor. Servet ve şöhret hırısı, bu insanları körü körüne tehlikelerin kucağına atılmaya sevk ediyordu!¹⁵.

Kolomb'un ilk izlenimi yerlilerin akıllı oldukları ve iyi köle olabilecekleri kanısıydı. Kıyıya çıktığında önce toprağa haçın yanında daragacı dikmiş olması, hem inancı hem de adaleti (?) simgeliyordu¹⁶.

Günümüzde *Kolomb*'un Amerikaya çıkışının 500. yıldönümü nedeniyle, onun kurduğu zâlim rejimden ötürü yerlilerin soykırımına önyak olduğu ve bu yüzden kişisel olarak sorumlu bulunduğu savları tartışma gündemine getirilmektedir. Gerçekten de «Atlantik'in karşı kıyısına tutsakları ilk taşıyan, *Kolomb*'dan başkası değildi. Karaib adalarına yaptığı dört yolculukta Hispanik yerlilerine ağır cezalar uygulamıştı. Kafasında hem dinsel coşkuyla karışık ortaçağ mitosları, hem de yarı bilimsel bir pratik zekâ ile

14 BERG İN, Azize : Adı geçen kaynak, s. 25-26.

15 BERGİN, Azize : Aynı kaynak, s. 26.

16 «Kristof Kolomb ve Keşfi Hâlâ Tartışılıyor» adı geçen kaynak s. 11.

yoğrulmuş bir merak vardı»¹⁷. Ancak umduğu gibi Çin, Japonya ve Hindistan'ın görkemli uygarlıklarına erişip şahsen büyük kazançlar elde edemedi.

II. — AMERİKANIN KEŞFİYLE ELE GEÇEN GANİMETİN NİTELİĞİ VE DOĞURDUĞU SOSYO EKONOMİK SONUÇLAR

1 — Doğu ve Batı Hindistan Yolunun Bulunması

Amerika'nın böylece hiç akla gelmedik biçimde Kolomb tarafından keşfi, eski dünya için olağanüstü bir durum yarattı. Dolayısıyla ortacağın bağnaz ilkeleri temelinden yıkıldı. Öbür, yürekli kâşifler yeni seferlere giriştiler. Örneğin *Vasco da Gama* 1498'de Afrikayı dolanarak söylenceler ülkesi Hindistan'a ulaştı *Macellan* ise 1519'da ilk dünya dolaşımı gezisine çıktı ve *Macellan Boğazı*'nı buldu. Filipinlerde yerlilerle savaşım sırasında öldü. Adamları doğu yönünde yolculuğu sürdürürken bir baharat adasına rastladılar. Gemilerinden biri 1472'de dönerek dünya dolaşımını bitirdi. Bu da yeniden seferler düzenlenmesi yolunu açtı.

2 — Keşiflerden Kıt'alar Arası Deniz Ticaretinin Doğması

Vasco da Gama'nın Doğu Hindistan yolunu bulmasından sonra keşifler birbirini izledi : 1511'de Malaka, 1516'da Güney Çin ve Kanton, 1526'da Yeni Gine, 1542'de Japonya keşfedildi. 1513 yılında Panama'yı aşan *Balboa* o zamana kadar bilinmeyen büyük bir denizle, Pasifik Okyanusu ile karşılaştı.

Bir çok serüvenciler keşifleri kendi çıkarlarına kullanarak servet kazanmaya kalkıştılar. Kimileri, devletlerinin hesabına büyük ülkelere elkoydular : *Cortez* 1519-1521'de Meksika'yı, *Pizarro* 1532-1534'te Peru'yu keşfetti. Türü çekişmelerden sonra İspanya ile Portekiz yeni tanınan toprakları aralarında paylaşmak üzere anlaşmaya vardılar. Bu arada İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar yeni seferler düzenlediler. 1588'de İspanyol armadası İngilizlere yenildi.

17 Aynı kaynak, s. 11.

Portekiz'in egemenliği ise 1600 yıllarında İngiltere ve Hollanda'ya geđti¹⁸.

3 — Doğu Hindistan'da Hollanda'nın Sömürge Egemenliđi Kurması

Vasco da Gama'nın 1497'de Afrika kıyılarını gemiyle dolaşması sonucunda uzak doğu ülkeleriyle yapılan ticaret genişledi. Daha önceleri tehlikeli ve masraflı kervan seferleriyle gerçekleştirilen nakliyat, deniz yoluyla daha ucuz ve güvenli bir duruma gelmişti. XVII. yüzyılda Hollandalı tâcirler dünya ticaretinin temelini atarak 1602'de «Doğu Hindistan Kumpanyası»nı kurdular. Batavya'yı egemenliklerinin merkezi yaparak Cava, Sumatra, Seleb Adaları, Malaka, Seylan ve Güney Afrika'da sömürgeler oluşturdular. Şirket 1637'de Japonya Nagazaki ile ticareti tekeli altına aldı. Deniz ticareti Hollanda'yı Avrupa'nın en zengin devleti durumuna getirdi. 35.000 parça gemiden oluşan deniz ticareti filosuna sahip bulunan bu ülke, ekonomik gücünü refah ve sömürgelerini XVII. yüzyıldaki liderlerine borçluydu¹⁹. Ünlü «Doğal Hukuk» Okulu'nun başta gelenlerinden olan *Hugo Grotius* tarafından «Mare Liberum = Denizlerin Serbestliđi» kuramının ortaya atılışı da bu döneme rastlar. Bu kuram, açık denizlerden de uluslararası serbest geçiş hakkını benimsediği gibi, denizde bulunan sahipsiz taşınır ve taşınmazların bulana ait olacağı yolundaki «ilk işgal» ilkesini de içermekteydi.

Sözünü ettiğimiz egemen deniz ekonomisinin önderliği, uluslararası platformda, daha sonraları sırasıyla (XIX. yüzyılda) «üzerinde güneş batmayan imparatorluk» adını alacak olan Büyük Britanya'ya ve onun şanlı armadasına, XX. yüzyılda da A.B.D.'ne geçecektir.

4 — Endüstri Devrimi

Buraya kadar incelediğimiz, Amerikanın keşfinin doğrudan doğruya doğurduğu sonuçlardır. Şimdi de, keşfin dolaylı sonuçlarını görelim.

18 KAISER, Dr. Bruna : Adı geçen kaynak, s. 140-141.

19 KAISER, Dr. Bruno : Aynı kaynak, s. 155.

Ortaçağların esnaf loncaları ile mutlakiyet rejimleri teknik yeniliklere karşı engeller yağmıştı. Bu barajın ardında bir çok yararlanılmamış icatlar ve teknik ilerleme olanakları birikmişti. Yeni Çağlarda İngiltere’de bir dizi keşif meydana geldi ve oradan kıt’a Avrupasına sıçradı. Örneğin : Yüksek fırınlarda kok kömürü ısıyla demirin eritilmesi ve endüstride kullanılması, böylece tahta tezgâhlardan metal tezgâhlara geçilerek üretimin hızla yığın halinde artması, buhar makinasının ve buharlı geminin keşfi, çelik raylar üzerinde kayarak giden demir tekerlekli şimendiferin keşfi, dolayısıyla mâmul ve ürünlere geniş çapta taşıma olanaklarının sağlanması vb. .... İşte bugün bize pek doğal ve kolay gibi gelen bir sürü keşif ve icat ki, ortaçağ barajını aşan bu coşkun akımın ânî çıkışına *Arnold Toynbee* «endüstri devrimi» adını vermiştir. Endüstri devrimi, küçük işletmeyi ve aile işletmesini büyük işletmeye (yani fabrikaya) dönüştürdü²⁰.

Büyük işletme ise yığın halinde geniş işçi nüfusu ile olasıydı; Gerek üretici gerekse tüketici olarak büyük halk yığınlarına muhtaçtı. Böylece büyük endüstri, kırsal alandaki tarımla uğraşan halk yığınlarını geniş ölçüde kentsel alana çekmiştir.

Bu süreçte endüstri çağı, üç yeni buluşla dünyayı temelinden değiştirmiştir.

Pusulanın keşfi ki, yukarda değindiğimiz deniz aşırı uzun seferlere olanak sağlamış, böylece emperyalizmin ve sömürgeciliğin doğuşunu hazırlamış, daha sonraları ham maddeleri tüketecek olan kapitalizme soluk aldurmıştır.

Barutun keşfi ki, «örgütlenmiş savaş aygıtı» biçiminde tanımlanabilecek profesyonel orduların kurulmasını gerçekleştirmiş ve giderek gelişen çeşitli silahları üretecek altyapıyı kurdurtmuş, modern devlet mekanizmasının işlemesi için zorunlu bulunan organizasyonu yaratmıştı.

Matbaanın keşfi ki, fikirlerin yönlendirilmesini sağlamış, yeni politik davranış ilkelerini yayan yığinsal bilinci doğurmuştu.

20 RUSTOW, Alexander : «Teknik Terakki, Aşırı Nüfus ve Kitleleşme (İbrahim Fazıl Pekin Armağanı içinde) İst. Üniversitesi İktisat Fak. Yayını, 1948, sayfa : 298 vd.

5 — Endüstri Ötesi «Teknotronik» Çağ

Hemen söylemeliyiz ki «endüstri ötesi» diye de adlandırılan içinde bulunduğumuz «tekno-tronik çağ»da da, bu üç boyutlu kalkınma kaldırıcının paralel eşdeğerleri bulunuyor²¹ :

Pusulaya karşı, sosyoekonomik ve politik davranışları etkileyen ve ayın fethi olayını sağlayan bilgisayarın keşfi.

Baruta karşı, savaşın doğasını kökeninden değiştiren nükleer yıkım gücünün icadı;

Matbaaya karşı, tüm insanlığı dünya çapındaki yığınsal aktüel iletişim ağında (mass media) birleştiren elektronik haberleşme mekanizmasının bulunuşu (Radio-TV).

İşte bütün bu öğelerin karmaşık bileşkesine «tekno-tronik çağ» adı veriliyor. Buna «nükleer çağ» ya da «uzay çağı» da denilebilir. Böylesine bir bileşke, teknolojiyi tüm dünyaya dağıtarak, bir yandan uzaklığı ve mekân farkını ortadan kaldırırken, uluslar arasındaki uygarlık eşitsizliğini daha da açığa vurmakta, sonuçta çeşitli ülkelerin uygarlık düzeyleri arasında doldurulmaz bir uçurum yaratarak, bunların gelişim aşamaları arasındaki zaman farkını büsbütün büyültmektedir²².

XX. Yüzyılın sonuna doğru, karşıt yörüngelerdeki egemen ekonomiler - (bir yandan ABD liderliğindeki liberal/kapitalist blok ile öte yandan SSCB liderliğindeki güdümlü/kollektivist blok)- geri kalmış ya da gelişmekte olan ve «bağımsızlar» adını takıyan 3. dünya blokuna, kalkınma modeli olarak kendi sistemlerini sağlıkverme yarışına girişmiş iken²³; birdenbire Çernobil nükleer santalinin denetlenemez sızıntısı patlak vermiş ve kanaatimce biraz da bu travmanın yarattığı şokun etkisi altında -glasnost ve perestrojka oksijen çadırları içindeki onarım çabalarına rağmen- de-

21 Onbeş yıl kadar önce İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi tarafından yayınlanan «Teknotronik Çağda Sanatın Yazgısı» başlıklı tebliğimde bu öğelere değinmiştim : (the symposium of arts toward the year of 2000) İst. 197.

22 Zbigniew Yezinski : «Uluslararası ve Dünyasal» Encounter Dergisi, 1972.

23 Ülken, Yüksel : «Yirminci Yüzyılda Dünya Ekonomisi», İstanbul 1970, sayfa : 364 ve sonrası.

mirperde yıkılıvermiştir. Bunun ardından da, halen içinde bulunduğumuz «yeni düzen» denilen ve ekonomik yapı olarak serbest piyasa, politik yapı olarak da liberal demokrasi temellerine dayandığı öne sürülen, -asında esneklik sağlayacak karşı denge ağırlığından yoksun tutuk asansörlere benzeyen- durum ortaya çıkmış bulunmaktadır.

İşte tam bu noktada zorunlu bir soru akla takılıyor : «Çift süper güçlü dünyadan tek süper güçlü dünyaya dönüşüm» biçiminde özetlenebilecek bu son durum, acaba artık tarihin de sona erdiği anlamına mı gelmektedir? İtiraf etmeliyiz ki tarih felsefesi sosyolojinin bazen sapmaktan kendini alamadığı güzel manzaralı ancak kaygan bir viraja benzer. Adını rahmetle andığımız Prof. *Ömer Lütfi Barkan* İstanbul Üniversitesindeki İktisat Tarihi seminerlerinde bu yüzden bizi «siz sosyologlar atak ve tehlikeli genellemelere eğilim gösterirsiniz» diyerek nâzikâne bir üslûpla eleştirirdi. Belki de bu eğilimin etkisiyle, tebliğimin son kısmında bu sorunu yoklayacağım.

III. — LİBERAL DEMOKRASİYE VE PİYASA EKONOMİSİNE DAYALI YENİ DÜZEN İLE TARİH SONA ERİYOR MU?

İçinde yaşadığımız XX. yüzyılın ilk yarısında iki büyük dünya savaşını ard arda görmüş ve ikincisini atom bombasının geniş halk yığınlarını bir anda yokeden yıkım gücü sayesinde sona erdirebilmiş bulunan ihtiyar dünyanın bir yeni savaşı kaldırmasının kuşkulu olduğunu²⁴, son körfez savaşı olayları hepimizin gözü önünde tıpkı bir dizi filmi gibi, televizyon ekranında sergilemiştir. İlginç bir raslantıyla, yüksek öğrenimimizi ve lisans sonrasını ikinci dünya savaşı sırasında İstanbul Üniversitesinde Alman bilginlerinin ve deneyimli Türk hocalarımızın «rahle-i tedrisinde» yapmış bulunduk. Hocalarımız harbin dağdağaları arasında savaştan barışa dinamik sosyal'den statik sosyal'e- bu geçişin sosyoekonomik koşullarını araştırarak bu konudaki bulgularını derslerde yorumluyorlardı. Örneğin Prof. *Gerhard Kessler* «savaş sonrası ekonomi-

24 ERKÜN, Safa : «Atom Enerjisinin Kullanılmasından Doğan Bazı Felsefi ve İktisadi Meseleler» Bilgi Dergisi (Türkiye Muallimler Birliği yayını) Sayı : 180-181, sayfa : 9-12, İstanbul 1962.

sinin sorunları» başlıklı doktora ihtisas kurlarında, çeşitli devletlerce yayınlanan istatistik verilerine dayanarak, ikinci dünya savaşını görünüşte kazanmış sayılan İngiltere, Fransa, Rusya gibi Avrupa'lı müttefik devletlerin gerçekte yitirmiş olduklarını; asıl kazananın ise ABD olduğunu söylüyor, buna gerekçe olarak da ağır hava bombardımanları sonucunda en büyük savaş yıkıntısının adı geçen Avrupa ülkelerinde oluştuğunu, Amerika'nın ise denizasırlı yoldan katıldığı bu muharebelerde doğrudan doğruya fazla tahribe uğramadığını açıklıyordu. Savaş sonrası için ekonomik parola : «İnşaata devam» yanında «yeniden imar!» idi. O zamanki tahminlere göre yaklaşık dört yıl süren bu savaştaki her yıllık savaş tahribatının giderilmesi için onar barış yılı (yani toplam 40 yıl) onarım gerekiyordu²⁵. İşte ABD tarafından bu sıralarda «Truman Doktrini» adıyla ortaya atılan ve Avrupanın kalkınması için müttefiklere önerilen «Marshall Yardım Plânı» aslında ABD'nin durağan ekonomi konjonktürünü canlandırmaya yönelikti. Bu nedenle hocamız bu planı, tıpkı sersemleyerek kroke olan hasmını tam nakavt ederek yere sermek amacıyla «son yumruğu patlatmak üzere» yakasından tutarak kaldıran profesyonel bir boksörün davranışına benzetiordu.

Truman Doktrini denilen ABD yardım programının ortaya atıldığı günlerdi (1947) TC'nin o zamanki başbakanı *Recep Peker* parlamentoda şu konuşmayı yapıyordu : «Türkiye gerçi son harbin tahribatına uğramamıştır. Fakat memleketimiz tahribattan masun kalmış haliyle bile, harbin musibetlerini çekmiş Avrupa ülkelerinden daha iyi bir halde değildir. Yurdumuz tarihî mukadderatın tesiri altında medeni ihtiyaçlarını karşılayacak modern vasıtalarından mahrumdur. Bütün iktisadî ve sınaî işlerimizi kuvvetli hamlelerle başarmaya, yollarımızı ulaştırma vasıtalarımızı ve bilhassa sosyal tesisleri hemen yeni baştan kurmaya mecburuz. Tarım

²⁵ İlginçtir ki ikinci dünya savaşını yitiren fakat disiplinli ve çalışan bir ulus olan Almanya ikiye bölünmüş olmasına rağmen batıda kalan «Bundes Republik» budanmış haliyle Başbakan *Ludwis Erhard*'ın liberal yönetiminde, öncesi tahminleri boşa çıkararak bunun yarısı kadar bir zaman zarfında kalkınmayı başardı ve üstelik gevresine yardım önerecek duruma geldi. Bunun adına da «Erhard Mucizesi» dendi. Batı ve Doğu Almanyanın inanılmaz birleşmesinden sonra horlanan Türk emekçilerinin bu kalkınmanın altyapısının inşasında büyük payı bulunduğu unutulmuş görünüyor!

kalkınması için de çok emek sarfetmek ve çok masraf yapmak görevi altındayız. Bu sebeple yurdumuzun geniş ihtiyaçlarını karşılayacak ABD yardımına minnettar olacağız»²⁶.

Max Weber, Werner Sombart gibi sosyolog ve iktisatçılar kapitalist ekonomi sistemini yalnız serbest piyasa temelinde dayalı bir toplumsal organizasyon olarak değil, aynı zamanda bu davranışdaki dürtüleri irdeleyen bir zihniyet yönüyle de incelediler. Dolayısıyla bu sistemi «doymak bilmeyen bir kazanç tutkusunun ruhları kaplaması» biçiminde de tanımladılar.

Tebliğin ilk kısmında *Kristof Kolomb*'un, tayfalarını kandırma amacıyla çifte günlük defteri tuttuğuna, bu notlarda yerlilere sömürülecek köleler gözüyle baktığına, deniz araçlarından bazısını kullanmayı bilmediği halde biliyormuş gibi davrandığına değinmiştim. İşte bu «çifte standart» eğilimi, hile-i şer'iyeye benzer muvazaalı ve yanıltıcı davranışlar, günümüzde Fransız politologu *Maurice Duverger* tarafından «Batının İki Yüzü» adlı kitapta şöyle belirtilmektedir: «Batı ülkeleri, kendi içlerinde sosyal yönleri gayet güçlü yasalar yaparak ekonomilerini de buna göre ayarlarken, az gelişmiş ülkelerle olan ilişkilerinde, kendi sosyal niteliklerini anti-sosyal bir politikaya dönüştürmektedirler... Öyleyse, özgürlükler ve eşitlikler alanında asıl savaşılmaması gereken şey bu politikadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkiler daha adaletli ve insancıl bir çözüme bağlanmadıkça, uluslararası ortak noktalar bulunmasında çok büyük güçlükler çekileceği besbellidir». Nasıl ki körfez savaşı sonrası dünya olayları, bu yargıyı doğrulamıştır. Eğer bir ülkede zengin petrol kaynakları bulunuyorsa orada insan hakları savunuculuğuna kalkışan, yada kendi ülkesindeki etkili azınlık lobilerinin iktidara vereceği destekleme oylarına göre politik dümen kullanan çıkarıcı bir süper devlet, uluslararası platformda «hümanist-liberal lider» rolünü ne dereceye kadar oynayabilir? Oynamaya kalkışsa bile, ne denli inandırıcı olabilir?.

Öte yandan 1992 temmuzunda televizyon ekranlarından verilen «Amerika'nın Öteki Yüzü» adlı belgeseli izleyenler anımsıyacaklardır: Dünyanın süper devleti olan «ekonomi mucizesi» Amerika'da toplumsal sorunları sergileyen ve Amerika'nın öteki yüzünü

26 İstanbul Dergisi, «Ayın Tarihi» bölümü, Mart 1974.

yansıtan bu kordela, izlenen sosyoekonomik politikaların sonucunda ortaboy ve küçük çiftçilerin bankalara olan kredi borçları nedeniyle topraklarını ve evlerini yitirmelerini, yok oluşlarını anlatıyordu. Amerikan rüyasının simgesi olmuş ailelerin çiftliklerinin dağılıp öyküsünü veren bu belgesel tüyler ürperticiydi. Sunulan istatistik verileri birkaç aileden değil, yüzbinler hatta milyonlardan oluşuyordu. Belgeselde evini yitiren insanların sokakta kalışlarının çoluk-çocuk aile bireylerinin aç ve ortada kalışlarının öyküleri yer alıyordu²⁷.

Bununla beraber XIX. yüzyılın ortalarına dönersek «hiç kuşku yok ki kapitalizmin özellikle büyük bir hızla geliştiği-ancak öte yandan da 1860 yıllarına değin milyonlarca zencinin köle olarak çalıştığı- ABD'deki, uygulamalar, sosyal politika tarihi bakımından özel bir ilgiyle incelenmeye değer. Emekçilerin vicdansız girişimci-ler tarafından sömürülmelerinden doğan olumsuz durumlara bu ülkede geniş ölçüde rastlanır. Bu tür sömürü olaylarına konu olanlar yalnız zenci kölelerden ibaret değildir. İngilizce bilmeyen Avrupa'lı göçmenler de bu kurbanların arasındaydı. Avrupa'dan bu kıta'ya yansıyan sosyol reform tasarıları burada da yandaşlar bulmuştur. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Amerika'da bir yandan geri ve ilkel görüşler, öte yandan köktenci ilerencilik atılımları, inanılmayacak biçimde yanyana yer almaktadır.

Örneğin çocukların ve kadınların çalıştırılması, gece işçiliği, kötü koşullar altında çalışan maden emekçilerinin durumu, ev sanayii işçilerinin düştükleri yoksulluklar, yaşlı işçilerin kovulmaları, emekçi sefilliği vb. ... Fakat öte yandan daha 1868 yılında 8 saatlik iş günü kurallının kabulü yolundaki yasal girişimler, ev sanayii emekçilerini koruyan keza asgari ücretleri saptayan yasalar, toplu sözleşme pazarlıklarını başarıyla yürüten güçlü işçi organizasyonları, sömürü olaylarının kamuoyuna yansıtan yaygın etkinlikler..

Federe devletlerden bazıları, sözgelimi Massachussets, New York, Pensilvanya, Kaliforniya gibi batıdakilerin sosyal politikada oldukça ileri durumda bulunmalarına karşı güneydoğudakiler yani zenci köleliğinin merkezi olan kuzey ve güney Carolina, Alabama ve Georgia şaşılacak derecede geri kalmışlardı.

27 KETENCİ, Şükran : «Bağnaz Kim?» 28/7/1992 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, s. 7.

Herkesçe bilinir ki 1860'larda zenci köleliğinin zorla kaldırılması, bir yıl kadar süren iç savaşlar sonucunda sağlanabilmişti. Keza uzmanlardan oluşturduğu ve «beyin tröstü = Brain Trust» adını verdiği grup aracılığıyla cumhurbaşkanı *Franklin Roosevelt*'in öne sürdüğü reformcu girişimler (New Deal) dirençle karşılanmıştır... Özetle denilebilir ki Amerika, sosyal politika bakımından yarım yüzyıl öncesine kadar düzensiz ve çelişkili bir görünüm sergilemektedir. Sağlıklı, yetenekli ve eğitilmiş işçiler ABD'de yükselme olanağı bulabilmişler, hatta büyük girişimlerin bir kısmı da bunların arasından çıkmıştır. Ama öte yandan büyük kentlerde ve bazı sanayi bölgelerinde geniş bir sefalet gözlenmekte ve bu durum konjonktürün çöküntü dönemlerinde daha belirginleşmektedir»²⁸.

Gerçi ABD'de sosyal devlet ilkesi ile sosyal güvenlik kurumları, özel girişimcilik adına uzun yıllar çiğnenmiştir. Ancak günümüzde ABD'de sosyal devlet ilkesinden vazgeçiş, herşeyi serbest piyasa ekonomisinin erdemleri arasında arayış, sosyal hizmetleri özelleştirme gibi eğilimler sanıldığı üzere «geçerli olan» değil, artık demode sayılan bir düşüncedir. Çünkü yılların içinde süregelen uygulama özel sektör eliyle yapılan sosyal hizmetin maliyet masraflarını çok yükselttiğini, yığınların -başta sağlık ve emeklilik olmak üzere- sosyal güvenlik hizmetlerinden yeterince yararlanamadıkları gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Son zamanlarda yaşanan sosyal patlamalar (örneğin Los Angeles'teki ayaklanmalar) milyonların çektiği acılar ve çileler sonucunda ABD'de yeni arayışları gündeme getirmiştir. Bu arayışlarda ise sosyal devlet ilkesi temel sayılmakta, sağlık hizmeti başta olmak üzere tüm sosyal güvenlik hizmetlerinin kamu sektörü eliyle yürütülmesi arayışları geliştirilmekte, hükümetçe bu konuda kapsamlı hazırlıklar yapılmaktadır²⁹.

Artık bildirinin vermek istediği mesaja yönelmiş bulunuyoruz. Sosyal politika uygulamalarının çizdiği yörüngeyi izleyerek ideolojik dönemece ulaşmış oluyoruz. İkinci dünya savaşının arifesinde İstanbul Üniversitesinde iktisat okutan aşırı liberalist Prof. *Wilhelm Röpke*; «gerçekte iktisat alanında birbirinden ayrı ve birbirine karşıt öğreti (doktrin) ler yoktur, iktisadi bilenlerle bilmeyen-

28 KESSLER, Gerhard : «İçtimai Siyaset» İstanbul 1945, s. 131-133.

29 KETENCİ, Şükran : Adı geçen kaynak s. 7.

ler vardır» diyordu. Aradan geçen zaman, belki de *Röpke*'yi haklı çıkarıyordu! Günümüzde liberal demokrasiye ve piyasa ekonomisi temeline dayalı «YENİ DÜZEN»'in gündeme gelmesiyle, geniş anlamda siyasî tarih dar anlamda ise doktrinler tarihi de acaba sona ermiş oluyor muydu?

Abartılı bir yaklaşımla, konunun «Tarihin Sonu» biçiminde çarpıcı bir başlık altında, ortaya atılışı, ilginçtir : ABD Dışişleri Bakanlığı Siyasî Planlama Dairesinde başkan yardımcılığında bulunan *Francis Fukuyama* «National Interest = Ulusal Çıkar» dergisinde 1989 yazında yayınlanan «Tarihin Sonu» başlıklı makalesinde bu savı ilk kez ortaya attı. Adı geçen yazarın konuyu ayrıntıyla işlediği «Tarihin Sonu ve Son İnsan» adlı kitabı da 1992'de Amerika'da basıldı. Özetle, insanlık tarihinin ideolojik evriminin sona erdiği temel savını içeren bu görüşler, yayımlandığı kıt'ada tartışma yarattığı gibi başka kıt'alarda da yankı uyandırdı ve bunlar ülkemize de yansıdı³⁰. Fukuyama'nın esas iddiası, komünizmin bir doktrin olarak çökmesiyle, liberal demokrasinin son zaferi kazandığı hususudur. Ona göre Doğu Avrupa ve SSCB'deki olaylar, yalnız soğuk savaşın sonunu yada ikinci dünya savaşı sonrasındaki siyasî tarih evresini değil, genellikle tüm tarihin sonu geldiğini simgeliyor. Çünkü ideolojik evrimin artık sona erdiğini ve batının liberal demokrasi modelinin evrenselleşerek insanlık tarihinin son yönetim biçimini oluşturduğunu gösteriyor. Ancak bu durum savaşın ortadan kalktığı demek değildir. Liberalizmin yengisi sırf düşünce planında kalmaktadır, fakat gelecekte maddi dünyayı da etkileyecektir.

Aslına bakılırsa bu savlar yeni değildir. *Hegel* liberal devletin, *Marx* ise komünizmin gerçekleşmesiyle birlikte tarihin sona ereceğini müjdelemişlerdi. Ne var ki olaylar her ikisinin de yandaşlarını düş kırıklığına uğratmıştı. *Fukuyama*'ya göre, liberalizm iki nedenden ötürü yaygınlaşacaktı : Birincisi doğa bilimlerindeki ilerleyiş tüm toplumlarda aynı etkiyi yapar. Böylece bağımsızlığını korumak ve sürdürmek isteyen hiçbir devlet teknolojik gelişmeye sırt

30 FUKUYAMA, Francis : «The End of History and the Last Man» (Tarihinin Sonu ve Son İnsan) İleten : AKGÜN, Mensur; 13/8/1992 tarihli Cumhuriyet'in «KİTAP» eki, s. 12-13. ÖZEL, Mustafa : Aynı konudaki makale; İktisat ve İş Dünyası Bülteni, Mayıs/Haziran 1992.

ceviremez. İkincisi teknolojik gelişme sınırsız ihtiyaçlarımızın karşılanması olasılığını gerçekleştirebilir. Bu süreç tüm toplumların giderek türdeş duruma gelmelerini sağlar. İnsanlar ulus devletleri olarak örgütlenmekte ve evrensel piyasa mekanizması aracılığıyla giderek benzeşmektedirler. (Yukarıda Teknotronik Çağ evresini irdelerken, teknolojinin tüm dünya düzeyindeki yaygınlaşması sürecinin, uzaklığı ve mekân farkını ortadan kaldırdığına değinmiştik).

Fukuyama, *Hobbes-Lock* ikilisinin görüşlerinden ayrılarak, liberalizmi «insanların bencil çıkar çatışmasının vurgulanmadığı» daha soylu bir biçimde açıklayan *Hegel*'in görüşüne yaklaşmaktadır; Bu bağlamda *Hegel*'deki «thymos = o n u r» kavramına başvurmaktadır. Genellikle insanlar ünlenmeye ve saygı görmeye gereksinim duyarlar. Yaşam düzeyleri yükseldikçe, daha fazla gelir değil statülerinin daha çok tanınmasını beklerler. İşte insanlardaki bu saygınlık isteği, tarihin itici gücünü oluşturur. Bireyler onurları yüzünden kendilerini denetim altında tutan komünizm yada faşizm gibi yönetim rejimlerini değil, özgürlükçü demokrasiyi yeğlemektedirler. Dinsel köktenci akımlar ise bağınaz çıkarları temsil ettiklerinden ötürü liberal demokrasiye alternatif olamazlar. Ancak *Fukuyama*'ya göre özgürlükçü demokrasinin de zaaf noktası «toplumun giderek bayağılaşmasında» görülür. Çünkü demokrasinin eşitleştirici eğilimleri tutkuları bastırmaktadır. Böylece hak eşitliği ve maddi refah ile doyunluğa eren insan, giderek *Nietzsche*'nin «son» insan tipine dönüşmüş olur³¹.

Bu görüşleri ve körfez savaşından sonra Mass Media aracılığıyla yaratılmak istenen y e n i d ü z e n imajını bir kenara bırakarak, pek yakında yapılacak olan ABD cumhurbaşkanlığı seçimlerini etkileyebilecek bazı faktörlere, bu bağlamda gözatabiliriz : Amerika'da ya «kendi kabuğuna çekilme» (isolationism) yada «dış dünyaya yönelme» (internationalism) seçeneklerinin karşıt adaylar arasında çekişmeye dönüştüğü gözlenmektedir. Tarihçi *Henry Steele Commager* «Amerikan Zihniyeti» adlı yapıtında «refaha alışkın Amerikan halkının bundan yoksun düşmeyi doğaya karşı bir hakaret saydığını» yazıyordu³². Ekonomik göstergeler Amerikan eko-

31 İleten : AKGÜN, Mensur : Adı geçen kaynak.

32 İleten : ŞAHİN, Halük : «*Bush* Niçin Kaybediyor?» 4/8/1992 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, s. 16.

nomisinin son dört yıldanberi içinde bulunduğu durgunluktan kurtulamadığını, 1945'ten bu yana en başarısız dönemini yaşadığını ortaya koyuyor. Yeni dünya düzeninin umulduğu gibi çıkmayacağı artık algılanmaktadır. Soğuk savaşın sona ermesiyle askeri gücünün önemi azalan ABD'nin XXI. yüzyıldaki ekonomik yarışa Avrupa ve Japonya'nın çok önünde değil, belki aynı hizada ve ciddi handikaplarla gireceği anlaşılmaktadır³³.

Ülkemizin bu konuya yönelik tutumuna gelince, meslektaşımız Prof.*Suna Kılı*'nin dediği gibi : «Türkiye'nin önemi ve potansiyeli, onu -Avrupa mı, Amerika mı?- ikilemi içinde bırakmamalıdır. Ne Avrupa, ne de Amerika, Türkiye'nin tek dış politika seçeneğidir. Türkiye öncelikler sırasını gözeterek ve hemen onunla birlikte konulara global bakma durumundadır³⁴.

Sözümü bitirmeden önce bir gözlem daha : Birleşmiş Milletlerin dünya ekonomisi hakkındaki «World Economic Survey» başlıklı son raporunda : «Serbest pazar ekonomisinin her derde deva olmadığı, ekonomik gelişmede sedaca piyasa güçlerine dayanılmasının zarar verebileceği» uyarısında bulunmaktadır. Batılı sanayileşmiş ülkelerin bütçe açıklarının azaltılmasına aşırı derecede önem vermelerinin batı dünyasında ekonomik büyümeyi engellediğine» dikkat çekilmektedir. Bu son raporda «yatırımların teşviki yerine enflasyon oranının düşürülmesine ağırlık verilmesi nedeniyle, global ekonomide yeniden canlanmanın zayıf temellere oturduğuna» işaret edilmekte, böylece önceki raporlara oranla «daha karamsar» bir tablo çizilmiş olmaktadır.

Raporun «tahmin ve görüşlere» ilişkin kısmında ise «kendi para birimlerinin gücünü korumak isteyen batılı ülkelerin, ücret artışlarını baskı altına alıp enflasyon oranını sıfırlamaya çalışmalarına» değinilerek «ancak enflasyon hızını düşürmenin sosyal maliyetinin ağır olabileceği ve yatırımların kısılmasına yol açacağı» vurgulanmaktadır. Raporda «dünyada giderek artan ekonomik ve siyasi krizlerin çözülmesi için, gerçekte ekonomik büyüme ve gelişmenin yeniden kurulmasına öncelik verilmesinden başka çare

33 ŞAHİN, Halûk : Aynı kaynak, s. 16.

34 KİLİ, Suna : «ABD'de Başkanlık Seçimi ve Türkiye» 26/7/1992 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, s. 2.

yoktur» denilmekte, sadece bu yolla «ekonomik büyümenin durakladığı dönemlerde olanaksız olan, kaynakların askeri alandan sivil alanlara kaydırılması suretiyle refah artışının sağlanabileceği» sonucuna varılmaktadır³⁵.

Bu güncel gözlemlerden sonra, kıssadan çıkartılabilecek hisse, kanımızca şudur : «Tarih Bitti!» sözü her ne kadar sansasyonel bir slogan olarak etkileyici görünse de, tarih hiçbir zaman bitmiş olmaz. Güneş her sabah yeniden doğar, değişik nedenler özgün kompozisyonlarıyla yeni sonuçlar doğurur. Biyolojide doğa vücudun yeni gereksinimlerine uygun organları nasıl yaratıyorsa, sosyolojide de toplum yeni evrelere uygun çözümleri öylece üretir. Olaylar dizisi, kendine özgü determinizm zinciri içindeki halkalar halinde, asla tükenmez. Tarih, nicelik ve niteliğini yine kendi yarattığı özgün tez ve antitezleri beraberinde sürükleyerek yatağında ağır ağır ilerleyen bir akarsu gibi, ezelden ebede doğru akar gider. Çünkü o, doğası gereği sürekli bir süreçten başka birşey değildir, varlık nedeni budur ve bu yüzden sonsuzdur.

---

35 «Serbest Piyasa Her Derde Deva Değil» 29/6/1992 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, s. 6.